

Det globala syd vill dra nytta av västerländskt företagsansvar

Det finns forskning kring hur ansvarsfull och oansvarig företagsverksamhet påverkar människors liv i Afrika, Asien eller Latinamerika, men vi vet inte mycket om hur stater i det så kallade globala syd förhåller sig till frågor om företagsansvar. Det innebär i varje fall att man överför kompetenser, resurser och teknologi från nord till syd och att företagen inte får kränka den statliga suveräniteten.

Människor har samlats i solnedgången på en strand i Lindi i Tanzania. Oljebolagen Shell, Equinor och ExxonMobil planerar att bygga en LNG-anläggning i samarbete med Tanzanias statliga oljebolag i området som syns i horisonten.

Foto: Eva Nilsson

Eva Nilsson

är ekon. dr och associerad forskare vid Centre for Corporate Responsibility vid Hanken Svenska handelshögskolan.

D en kraftiga globala expansionen av företagsansvarspraxis började på 1990-talet efter det kalla krigets slut. Även om företagsansvar är en fråga som i första hand berör företag, har stater också haft en viktig roll i att forma och förhandla ansvarstrenden som präglat den globala kapitalismen under de senaste 30 åren. Företagsansvarspraxis har drivits främst av privata och offentliga aktörer från det globala nord (USA, Europa och allierade stater), medan aktörer i det globala syd (Afrika, Asien, Latinamerika) har anpassat sig, format åsikter om vad ansvarsfull företagsverksamhet är och satsat på att dra nytta av företagsansvar.

I min avhandling *Making gains from 'good oppressors'. Global South states contesting, instrumentalising and negotiating responsible business in the UN and Tanzania* forskar jag i rollen som stater från det globala syd tar gentemot företagsansvar som främjas av aktörer i det globala nord. Denna vinkling har i stort sett förbisetts inom företagsansvarsforskning, även om företagens samhälleliga roll har nått ett brett intresse bland forskare i organisation och ledning.

Intresset för min avhandling väcktes år 2015 då jag jobbade som sakkunnig inom en medborgarorganisation i Tanzania. Jag hade blivit ombedd att kommentera ett utkast för en ny företagsansvarspolitik som Tanzanias regering utarbetade tillsammans med Kanadas ambassad. Det visade sig att det var en prioritet för den kanadensiska

regeringen att främja företagens sociala ansvar i länder där den kanadensiska gruvindustrin var verksam. Tanzania blev ett av målen för denna *Corporate Social Responsibility*, eller CSR-politik, eftersom ett av världens största guldföretag, kanadensiska Barrick Gold, hade kritiserats för människorättskränkningar i sina gruvors grannkommuner (Lange 2011). I utkastet som jag fick se ingick bland annat en modell för hur företag skulle höra berörda samhällen. Utkastet utvecklades senare till en formell riktlinje för företagens sociala ansvar inom gruvindustrin i Tanzania.

Kanadas politik var ett intressant exempel på hur stater och företag från det globala nord aktivt främjade företagens samhällsansvar som en lösning till företagsdrivna problem i det globala syd. Min avhandling blev dock inte om Kanada. Jag bestämde mig för att forska i företagsansvar kring en stor gasinvestering av storföretagen Shell, Equinor och ExxonMobil i Tanzania. Dessutom ville jag utvidga forskningen till den globala planen och analyserade debatter om företagsansvar inom Förenta nationerna (FN) sedan början av 1990-talet tills idag. I min *lectio praecursoria* beskriver jag först hur den globala expansionen av vad jag kallar ansvarsfull kapitalism började på 1990-talet och hur stater har förhandlat om företagsansvar inom FN. Jag fortsätter sedan med att beskriva mina forskningsresultat i Tanzania och avslutar med att diskutera den globala företagsansvarspolitikens nuläge.

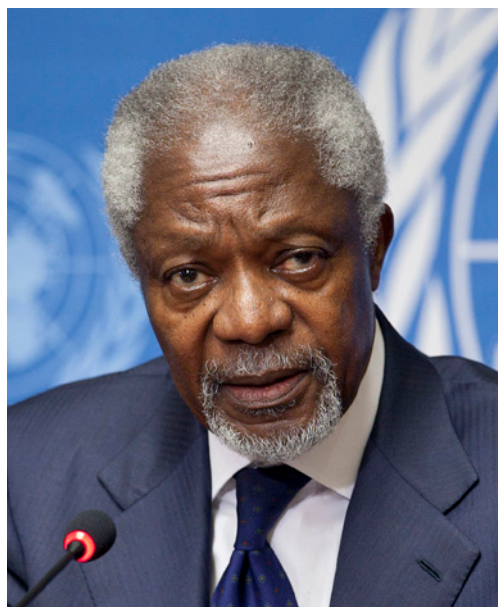
Företagsansvar blir global trend

För nästan 25 år sedan, i februari 1999, höll FN:s dåvarande generalsekreterare Kofi Annan ett tal på Världsekonomiskt forum i Davos. Annan utmanade den västerländska privata sektorn med att säga: ”Jag föreslår att ni, företagsledare som samlats i Davos, och

vi, Förenta nationerna, inleder ett globalt partnerskap för gemensamma värderingar och principer som ger den globala marknaden ett mänskligt ansikte.” I sitt anförande preciserade Annan att företagen skulle anta och stödja grundläggande värderingar för mänskliga rättigheter, arbetsrätt och miljöpraxis. Han föreslog också ett utbyte för multinationella företag: om de gick med i ett partnerskap med FN, skulle organisationen främja frihandel och öppna marknader på den världspolitiska planen. Annan motiverade sitt förslag med en förvånansvärt skarpsinnig analys av framtiden. Han fruktade att om människor runt om i världen tror att världsmarknaden hotar dem, kommer världen att bli alltmer utsatt för ökad protektionism, populism, nationalism, etnisk segregering, fanatism och terrorism (Annan 1999).

Annans tal var en viktig händelse inom en serie processer under 1990-talet som påskyndade ökningen av vad jag i min avhandling beskriver som ansvarsfull global kapitalism. Även om den nutida offentliga och akademiska debatten om företagens sociala ansvar (CSR) har sitt ursprung i 1950- och 1960-talet i USA, ökade den globala expansionen av företagsansvarspraxis starkt under 1990-talet. Ökningen var en del av en större, postpolitisk förändring inom de internationella relationerna efter det kalla krigets slut, då politiken ansågs möjlig utan konfrontation, tron på lösningar som gagnade alla var stark och världen enades kring en nyliberal globalisering. Den dåtida ansvarsfulla kapitalismen kännetecknades av frivillighet och samarbete med företag, inte av beskyllning eller reglering av dem.

Den globala ökningen av den ansvarsfulla kapitalismen under 1990-talet påskyndades av flera samtidiga politiska och samhälle-

”Jag föreslår att ni, företagsledare som samlats i Davos, och vi, Förenta nationerna, inleder ett globalt partnerskap ...” Kofi Annan föreslog 1999 att företagen skulle anta och stödja grundläggande värderingar för mänskliga rättigheter, arbetsrätt och miljöpraxis. Fotokälla: Wikimedia commons

liga förändringar. För det första bröts den politiska enigheten mellan länder från det globala syd som länge hade drivit internationell reglering av multinationella företag. Länderna hade hamnat i en skuldcris som hanterades med hjälp av villkorliga lån från Internationella valutafonden (IMF) och Världsbanken. Den så kallade Washingtonkonsensusen, finanspolitiken som drevs av IMF och Världsbanken under 1990-talet, främjande inte reglering av företag, snarare tvärtom.

Motstånd mot multinationella företag

Dessutom började civilsamhället i det globala nord få mer information om globaliseringens negativa effekter, till exempel om ansvarslösheten hos företag som Nestlé och Shell i det globala syd. Den ökade informationen ökade motståndet mot multi-

nationella företag. Motståndet kan anses ha kulminerat i enorma demonstrationer utanför Världshandelsorganisationens (WTO) ministerkonferens i Seattle i USA år 1999.

Företagen ville börja förutse och reagera på kritiken. Internationella handelskammaren (ICC) engagerade sig aktivt för att främja frivilliga ansvarsnormer och riktlinjer, och företagens välgörenhetsverksamhet ökade särskilt i USA. Dessutom organiserade sig den privata sektorn på ett sätt som saknade motstycke i FN:s historia. År 1992 publicerade ICC en företagsstadga om hållbar utveckling och inrättade ett råd för hållbar utveckling bestående av företagsledare från olika sektorer. Sedan dess har företagets inflytande vid FN:s toppmöten ökat avsevärt (Banerjee, 2008; Ferns & Amaeshi, 2019; Rowe, 2005).

Sedan 1990-talet har också företagets CSR-verksamhet ökat kraftigt. Detta återspeglas bland annat i ansvarsrapporteringen. År 1993 rapporterade 12 procent av världens företag om sitt samhällsansvar, och år 2022 var motsvarande siffra 79 procent (KPMG, 2023). Företagens sociala ansvar har blivit ett enormt ekosystem som består av utbildning och forskning, experter och enheter inom företag, stiftelser, projekt, certifieringssystem och partnerskap bland olika aktörer.

Det finns inga exakta beräkningar av ekosystemets storlek, så man kan bara göra uppskattningar utifrån olika siffror. FN:s Global Compact som grundades av Annan har vuxit från 44 företag år 2000 till nästan 20 000 medlemsorganisationer år 2021. Medlemmarnas sammanlagda bidrag till organisationen uppgick till 18,8 miljarder dollar samma år (UN Global Compact, 2022). I USA spenderade företagen nästan 30 miljarder dollar på välgörenhet år 2022 (Giving USA, 2023). I Tanzania, där större

Skylden marknadsför ett projekt i Mtware yrkesskola som finansierats av oljeföretagen som investerar i området. Foto: Eva Nilsson

delen av forskningen i denna avhandling har gjorts, rapporterar europeiska företag att de årligen spenderar 11 miljoner euro på socialt ansvar (Europeiska kommissionen, 2022).

Många undrar säkert vad den ansvarsfulla kapitalismens tidsålder har åstadkommit. Har världsmarknaden lyckats visa människor runt om i världen att de inte behöver känna sig hotade, såsom Annan hoppades i sitt tal för 25 år sedan?

Tyvärr har min avhandling inte uttömmande svar på denna fråga, och såsom med alla frågor som berör samhällen och mänskligheten, finns det inga enkla svar. Men i dag vet vi att alla Annans värsta farhågor om protektionism, populism, nationalism och terrorism har blivit verklighet sedan 1999.

Konkret inverkan i det globala syd

Även om merparten av marknadsföringen, informationsspridningen och beslutsfattandet i samband med företagsansvar sker i det globala nord, är det på människors liv i det globala syd som företagets ansvarsprojekt har en konkret inverkan. Tvärvetenskaplig forskning kring företagsansvar visar att

företagens möjligheter att producera verklig utveckling för människor i det globala syd är mycket begränsade, och att företagsansvarsverksamheten avpolitiserar frågor om rättigheter, ignorerar strukturella orsaker till fattigdom och skapar nya beroendeförhållanden (Blowfield & Dolan, 2014; Rajak, 2011). Som svar till dessa kritiska forskningsresultat har man också inom den akademiska världen gjort betydande insatser för att hitta alternativa, behovsorienterade företagsansvarsmetoder (Banks m.fl., 2016; Muthuri m.fl., 2008). Studier som handlar om hur företagsansvar påverkar människors liv är mycket värdefulla, men i min avhandling valde jag ett annat perspektiv och fokuserade på stater.

Det finns flera skäl till mitt val av perspektiv. När jag inledde min forskning blev jag förvånad över hur lite den akademiska forskningen visste om hur stater från det globala syd förhöll sig till den ansvarsfulla kapitalismens expansion. Forskningen om företagsansvar har på många sätt baserat sig på en idé om staters svaghet, särskilt i det globala syd. I synnerhet inom forskningen i organisation och ledning utgår man allmänt från att stater har förlorat makt, att företag och icke-statliga organisationer har fyllt staternas tomrum och att staterna saknar möjligheter att påverka multinationella företag och är därför irrelevanta analysobjekt (Kourula m.fl., 2019).

Kraftigt krav på reglering

Till att börja med blev jag själv indragen i denna tankegång. Min frågeställning handlade först om hur företag började likna stater i stater frånvaro genom att i allt högre grad bli tjänsteleverantörer, väktare av rättigheter och säkerhetsmyndigheter. Jag var intresserad av den offentliga och privata sektorns dynamik i företagsansvars-

LNG-anläggningen ska byggas i närheten av byn Likong'o i Lindi. Foto: Eva Nilsson

verksamheten. Men när jag började min undersökning, fann jag att jag hade haft fel om staternas roll och makt i förhållande till företag och företagsansvar.

Jag lockades också av historiens inverkan på vår tid. Jag visste att stater från det globala syd inom FN kraftigt krävt reglering av multinationella företag och utropat en ny internationell ekonomi sedan 1960-talet. De så kallade G77-länderna var rädda för att om världsmarknaden inte reglerades skulle den aldrig garantera en rättvis utveckling för alla. För många G77-länder hade multinationella företag förkroppsligat kolonialism och exploatering som hotade människors och staters självständighet och självförsörjning. Jag undrade om löftet om en ansvarsfull global kapitalism hade vunnit dem över.

Att behandla länderna i det globala syd som en enad grupp är inte självklart. Det rör sig om ett stort antal länder som förhåller sig på olika sätt till världsekonomin beroende på om de har hög- eller lågutbildad arbetskraft eller om de exporterar råvaror eller produkter. De ställer sig också på olika

platser på axeln mellan demokrati och autoritärt skick. Men det som förenar dem är en historisk erfarenhet av utslagning.

I min avhandling definierar jag länderna i det globala syd som en lös allians vars subjektivitet bygger på gemensamma realiteter och diskurser om ekonomiska centrum och periferier, geografi och kultur. Denna gemensamma politiska subjektivitet har gett upphov till konkreta politiska projekt som Alliansfria rörelsen (Non-Aligned Movement) och G77-gruppen under 1960-talet samt Brics-koalitionen som grundades år 2009 av Brasilien, Ryssland, Indien, Kina och Sydafrika. Kinas utrikespolitik har varit starkt bundet till G77-gruppen sedan 1990-talet och byggt retoriskt på värden som har varit centrala för globala syd, såsom suveränitet, självstyre och syd-till-syd-samarbete. Brics-koalitionen grundar sig på dessa samma värden och även Ryssland betonar dem.

Steg mot hållbar utveckling

För att hitta svar på frågan om den ansvarsfulla globala kapitalismen hade övertygat

länderna i det globala syd, forskade jag i diskussioner som förts inom FN:s generalförsamling. Min undersökning visar att det verkade så i början av 2000-talet. FN:s ledning, särskilt med de europeiska staterna, lyckades gradvis övertyga G77-länderna om att möjligheten att ingå partnerskap med företag skulle vara ett steg mot hållbar utveckling.

Finanskrisen 2007–2009 ändrade dock inställningarna. När den globala ekonomin kollapsade med stora konsekvenser var länderna i det globala syd inte längre övertygade om att kapitalismen var ansvarsfull eller att företagsansvar skulle svara på deras oro om att nå en jämlik världsekonomi. I stället tog västfientligheten överhanden i det globala syd, Ryssland anslöt sig till denna grupp och Kinas uppgång började på allvar utmana det USA-ledda globala systemet där grunden för en ansvarsfull marknadskapitalism fanns.

Den globala finanskrisen var emellertid inte det enda som oroade G77-länderna. I den första artikeln i min doktorsavhandling visar jag att gruppen sammanfördes kring liknande krav som de ställt inom FN sedan 1960-talet utan något större gehör. G77-länderna vill att företagsansvar ska omfatta överföring av resurser, know-how och teknologi från det globala nord till syd. De har också upprepade gånger betonat att företagsansvarsverksamheten inte får utgöra ett hot mot deras självbestämmanderätt och att nationella utvecklingsplaner bör styra innehållet i företagsansvarsverksamheten (Nilsson, 2023b).

Ansvar integrerat i investeringen

Jag gjorde min empiriska forskning även i Tanzania, där jag sedan 2015 följde oljejoblagen Shells, Equinors och ExxonMobils enorma, gemensamma gasinvestering. Investeringen har ännu inte genomförts fullt

”Det globala nord vill främja mänskliga rättigheter och skydda miljön i globala värdekedjor och det globala syd vill överföra resurser och kunskap från nord till syd.”

11

miljoner euro per år satsar europeiska företag på socialt ansvar i Tanzania, enligt Europeiska kommissionen, 2022.

ut, men när den realiseras är den den största utländska investeringen i landets historia. Tanzania är bland de 46 minst utvecklade länderna i världen, och området där investeringen förbereds är ett av de fattigaste i landet. Shells, Equinors och ExxonMobils årliga intäkter är 7–40 gånger högre än Tanzanias inkomster och upp till fem gånger högre än landets årliga BNP (år 2019, dollar). Företagsansvaret har varit en integrerad del av investeringen. Företagen har genomfört minst nio företagsansvarsprojekt och gjort flera välgörenhetsdonationer till byasamhällen i närheten av investeringen.

I Tanzania stod det snabbt klart för mig att politiker och offentliga aktörer var mycket intresserade av de socioekonomiska fördelarna med investeringen. Staten var också närvarande överallt och ville övervaka all verksamhet i samband med investeringen. De lokala myndigheterna ville styra företagsansvarsverksamheten i enlighet med sina socioekonomiska prioriteringar och

hantera resursflöden relaterade till företagsansvar så att alla makthavare i regionen kunde dra nytta av dem (Nilsson, 2022).

Dessutom antog landets centrala regering en detaljerad lag som garanterar överföring av resurser och kompetens från företag till tanzanier. I lagen fastställs hur många tanzanier som ska sysselsättas och hur många underleverantörer som ska kontraktas av utländska investerare. Staten har också velat stärka sin suveränitet genom att göra sina egna miljö- och sociala konsekvensbedömningar av investeringen mot företagens vilja (Nilsson, 2023a).

Tillsammans visar artiklarna i min avhandling att länderna i det globala syd tenderar att bygga upp en bild av sig själva som suveräna stater som kämpar mot exploateringen av det globala nord. De förespråkar en gemensam politisk agenda på global nivå som grundar sig på denna idé, men staterna är samtidigt villiga att dra nytta av de möjligheter och resurser som företagens ansvar medför. Ur denna synvinkel kan den ansvarsfulla kapitalismen ge länderna i syd något konkret, även om detta inte nödvändigtvis är det åtagande som Annan ursprungligen avsåg gällande mänskliga rättigheter, arbetsrätt och miljöpraxis.

Ansvarspolitikens framtid

Eftersom vårt världssystem nu befinner sig i en brytpunkt, överskuggas framtiden av stor osäkerhet. Den postpolitiska världsordningen, under vilken diskurser och praxis för ansvarsfull affärsverksamhet har spritt sig över hela världen, tycks ha nått sitt slut på grund av en ökad polarisering och populistisk antivästlig politik. Det är kännetecknande för nutiden att allting från mänskliga rättigheter till globala värdekedjor (geo)politiserar. I detta sammanhang kan multinationella företag, särskilt från Brics-länderna,

försumma eller omdefiniera dominerande betydelser och praxis för företagsansvar.

Samtidigt ökar dock regleringen av företagens ansvar i svindlande fart både i det globala nord och syd. Under de senaste åren har ett antal direktiv och förordningar antagits eller förhandlats fram i Europeiska unionen för att reglera företagens ansvar i värdekedjor som sträcker sig till det globala syd. Till och med USA har infört en lag mot användning av konfliktmineraler. I det globala syd har företagsansvar i många länder reglerats så att det skapar resurser, arbetsplatser och affärsmöjligheter för lokala företag och människor. Även om både det globala syd och nord reglerar är deras agendor fortfarande mycket annorlunda. Det globala nord vill främja mänskliga rättigheter och skydda miljön i globala värdekedjor och det globala syd vill överföra resurser och kunskap från nord till syd.

Trots ökad reglering visar forskningen att regleringens faktiska genomförande kommer att fortsätta ske genom olika frivilliga partnerskap mellan företag, icke-statliga organisationer och stater. Arbets- och kostnadsfördelningen mellan dessa aktörer är dock oklar. Forskning visar att det konkreta genomförandet av företagsansvar och dess kostnader läggs allmänt på de mest sårbara aktörerna i värdekedjorna, såsom småproducenter och underleverantörer (Komba m.fl., 2023).

Detta tyder på att varken det frivilliga eller reglerade företagsansvaret kan lösa de grundläggande frågorna om globala orättvisor. För detta ändamål behöver vi andra strukturella förändringar i världsekonomin och förändringar i vems röst som hörs, vem som har representation och vems behov och intressen man tar hänsyn till. I dagens multipolära värld, där värdekedjor spelar en geopolitisk roll, är Annans önskan om en mänsklig världsmarknad fortfarande ouppfylld.

REFERENSER

- Annan, K. (1999). Kofi Annan's address to World Economic Forum in Davos, 1 February 1999. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/1999-02-01/kofi-annan-address-world-economic-forum-davos>
- Banerjee, S. B. (2008). Corporate social responsibility: the good, the bad and the ugly. *Critical Sociology*, 34:1, 51–79. <https://doi.org/10.1177/0896920507084623>
- Banks, G., Scheyvens, R., McLennan, S. & Bebbington, A. (2016). Conceptualising corporate community development. *Third World Quarterly*, 37:2, 245–263. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1111135>
- Blowfield, M. & Dolan, C. (2014). Business as a development agent: evidence of possibility and improbability. *Third World Quarterly*, 35:1, 22–42. <https://doi.org/10.1080/01436597.2013.868982>
- Europeiska kommissionen. (2022). EU Investment in Tanzania. How European investment contributes to industrialisation and development in Tanzania. European Commission, Dar es Salaam. <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/EU-TZ-INVESTMENT-REPORT.pdf>
- Ferns, G. & Amaeshi, K. (2019). Struggles at the summits: discourse coalitions field boundaries, and the shifting role of business in sustainable development. *Business & Society*, 58:8, 1533–1571. <https://doi.org/10.1177/0007650317701884>
- Giving USA. (2023). The annual report on philanthropy. <https://givingusa.org/giving-usa-limited-data-tableau-visualization/>
- Komba, N., Annala Tesfaye, L., Nilsson, E., Solitander, N., Trommer, S., Verbrugge, B., & Andersson, G. (2023). Towards inclusive European CSR policy: analysing the impacts of the EU corporate sustainability directive on LDC trade. Publications of the Ministry for Foreign Affairs; No. 2023:5. Helsingfors: Utrikesministeriet. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-281-374-9>
- Kourula, A., Moon, J., Salles-Djelic, M.-L. & Wickert, C. (2019). New roles of government in the governance of business conduct: Implications for management and organizational research. *Organization Studies*, 40:8, 1101–1123. <https://doi.org/10.1177/0170840619852142>
- KPMG (2023). Key global trends in sustainability reporting 2022. <https://kpmg.com/xx/en/home/insights/2022/09/survey-of-sustainability-reporting-2022/global-trends.html>
- Lange, S. (2011). Gold and Governance: Legal Injustices and Lost Opportunities in Tanzania. *African Affairs*, 110(439), 233–52.
- Muthuri, J. N., Chapple, W. & Moon, J. (2008). An integrated approach to implementing 'community participation' in corporate community involvement: lessons from Magadi Soda company in Kenya. *Journal of Business Ethics*, 85: Suppl. 2, 431–444. <https://doi.org/10.1007/s10551-008-9739-7>
- Nilsson, E. (2022). The instrumentalization of CSR by rent-seeking governments: lessons from Tanzania. *Business & Society*, 62:6, 1173–1200. <https://doi.org/10.1177/00076503221123744>
- Nilsson, E. (2023a). In the making and unmaking of statehood. An exploration of how the state and petroleum corporations negotiate over the generation of socio-economic development in Tanzania. *Forum for Development Studies*, 50:1, 107–131. <https://doi.org/10.1080/08039410.2022.2162435>
- Nilsson, E. (2023b). Making gains from "good oppressors": Global South states contesting, instrumentalizing and negotiating responsible business in the UN and Tanzania. Avhandling. Helsingfors: Svenska handelshögskolan. <http://hdl.handle.net/10138/565087>
- Rajak, D. (2011). In good company: an anatomy of corporate social responsibility. Stanford: Stanford University Press.
- Rowe, J. K. (2005). Corporate social responsibility as Business Strategy. I verket R. Lipschutz & J. K. Rowe (eds.), *Globalization, governmentality and global politics: regulation for the rest of us?* Florence: Taylor & Francis Group, 122–160.